

Vekene, Emile van der: Reliures des XVIe et XVIIe siècles conservées à la Bibliothèque Nationale de Luxembourg. Luxembourg, 2000. Bibliothèque Nationale, 276 l., ill.

A szerző 1969–96 között a luxemburgi Nemzeti Könyvtárban a Régi Könyvek Gyűjteménye vezetője volt. 1972-ben már megjelent egy ehhez hasonló albumkötete, amely a luxemburgi Nemzeti Könyvtár figyelemre méltó történeti könyvkötéseiből nyújtott válogatást. Amikor Borsa Gedeon ismertette Emile van der Vekene: *Katalog der Inkunabeln der Nationalbibliothek Luxemburg* (1970) c. művét a Magyar Könyvszemle hasábjain (1974. 1–2. sz. 206–207.), megemlítette a *Bemerkenswerte Einbände in der Nationalbibliothek zu Luxemburg*. Ausgewählt und beschrieben von Emile van der VEKENE, Luxembourg 1972. c. művet is. – Egy-két mondat erejéig érdemes összevetni az 1972-ben és a 2000-ben megjelent, könyvkötéseket bemutató két könyvet. Abban, a 15-től a 20. századig Vekene 62, túlnyomó részben nyugat-európai kötést közölt német–francia párhuzamos szöveggel, ebben csak a 16. és 17. századból választott 115 könyvkötést mutat be, kivéve a három utolsó, 20. században készített, 16. és 17. századi kötéseket utánzó stílkötést. E kötetben 30 olyannal találkozunk, amely az előbb említett, 1972-ben megjelent albumkötetben is látható (a kötésleírások francia szövege legtöbbször majdnem szó szerint egyezik), tehát az 1972-es kötet csaknem fele itt megismétlődik. Ezek közül az eltelt csaknem három évtized folyamán többet restauráltak, például érdekes összehasonlítni a 2000-es kötet 2. sorszámú francia gótikus kötésének akkori és mostani fotóját. Nagyon szépen helyrehozták. Egyes esetekben helyesbítésre, pontosításra volt szükség, legtöbbször pedig már újabb publikációkra hivatkozhatott a szerző.

Magyar vonatkozása miatt érdemes kiemelni az 1972-es kötetből azt a nyomtatvánnyal közel egykorú barna bőrkötést (benne: *Les merveilles de l'Italie...* Florence 1938. jelzete: L.P. 62), amelynek provenienciáját Vekene nem tudta megállapítani, de közlésre méltónak találta. Ezt a kötést *A magyar könyvkötés művészete a mo-*

hácsi vétség c. 1937-ben megjelent könyv szerzője, Hunyady József készítette, akinek modern és stílkötéseiről a Művészettörténeti Értesítő 1996. 1–2. száma 83–88. lapjain írtunk. Ott a 8. képen látható, magántulajdonban lévő kötés ikerpárja az 1972-ben megjelent Vekene-albumkötet 135. oldalán láthatónak, de őriznek egy ilyen kötést az Iparművészeti Múzeum Kisgyűjtemények osztályán is (Ltsz. 82.58.1). Mindegyik könyv Itáliával vagy olasz képzőművészekkel foglalkozik. (Ezeken kívül még két ugyanilyen kötésről tudok. Mind az ötöt 1938–40 körül készítette Hunyady József.)

Emile van der Vekene általánosságban megállapítja könyve bevezetőjében, hogy a 20. századi sok könyvkötés-kiállítás ellenére kevés az ilusztrált katalógus, vagy ha mégis számottevő képanyaggal jelentettek meg egy-egy történeti kötésekkel foglalkozó művet, akkor előnyben részesítették a „nagy”, azaz bibliofil szempontból sokra értékelhető kötéseket, szemben a használati kötésekkel. Pedig ezek a mindennapi használatra szánt gótikus és reneszánsz könyvkötések megérdemlik figyelmünket, mert művelődéstörténeti vonatkozásuk sokszor kiterjedtebb, mint a királyi, főúri vagy főpapi gyűjtemények egy-egy bekötött, pompás darabjainak. Olykor aukciós katalógusban felbukkannak ilyen egyszerűbb, de fontos kötések, azonban a kutatók sajnálatára ezek aztán eltűnnek a szem elől. A könyvkötés arra szolgál, hogy védje a könyvet, ugyanakkor azonban önálló eleme is a könyvnek, s a kötésnek megvan a maga története, technikai vonatkozásai, ami a kötéstörténethez és a könyvtörténet egészéhez szolgáltat fontos adatokat.

Egy-egy kötés leírása a következő részekből áll: a rektó oldalon látható mindig a könyvkötés fotója, s a vele szembeni verző oldalon vannak a vele kapcsolatos tudnivalók. Legfölül vékony vörös keretben kiemelve olvasható a kötés stílusa, a hely megjelölése, vagyis az ország, ahol készült és az idő, a század eleje, vége, második fele stb. megjelölése. – Ezt követik más-más betűtípussal nyomtatva, külön bekezdésekben a részletesebb adatok és leírások: a könyv vagy kézirat bibliográfiai adatai: szerző, cím, impresszum adatok és a bibliográfiai hivatkozások;

a kötés technikai jellemzői és a kötés részletes leírása; a proveniencia adatok és a bejegyzések; a méret (magasság, szélesség és vastagság), s a jelzet; a kötésre vonatkozó irodalom, ha már szerepelt publikációban; a könyv restaurálására vonatkozó adatok, ha a könyv erre korábban rászorult; végül a szerzőnek a kötésre vonatkozó további megjegyzései, analóg kötések irodalmi helyei.

A kötések leírása a szokásos, az általánosan kötelező adatokat közli: fatáblás vagy papírtáblás-e a kötés, milyen a bőr színe, azonos vagy eltérő-e az elő- és háttábla, aranyozott vagy vaknyomásos, milyen díszítés látható a kötéstáblákon, végül a gerinc díszítettségéről, a bordák számáról, a könyv metszéséről, a veretekről és kapcsokról kapunk tájékoztatást.

A kora középkor kincset érő, a templom fényét emelő drágakövekkel díszített nemesfém ötvöskötései mellett, már akkor is díszítették a mindennapi használatra szánt könyvek bőrkötését. Vekene szerint akkor még nagyon kemény fa formákat vésnek, fonadékmintát, keresztidomot, rozettákat, ember- és állatfigurákat. E szerszámokat a megnedvesített bőrből nyomták és száradásig rajta tartották, hogy a bőr a mintát felvegye. Ez lassú folyamat volt, és hideg eljárás, azaz vaknyomásos. A 15. század a nyomdászat feltalálásával döntő fordulatot hozott. A könyvkötésekhez használt díszítőszerszámokat is fémbélyegzők váltották fel, ezeket melegítve hatásosabban és gyorsabban lehetett a kötésekben alkalmazni, és az eljárás ismételhető volt. A 16. században a kötések tábláját már nem mindig készítették fából, hanem gyakran feleslegessé vált, felvágott nyomtatvány és pergamen lapokból kaszították. Ezek a táblák a kutatás számára azért váltak fontossá, mert esetleg már nem létező kódexek és nyomtatott könyvek töredékes formában fennmaradt tanúi. Restauráláskor érdekes felfedezések születnek ezekből.

Emile van der Vekene a díszítés típusa, módja szerint osztályozta a könyvben bemutatott kötések, egymás mellé helyezve a szerinte egy típusba tartozókat. Igyekszik meghatározni a kötések készítési idejét, ami tudjuk, nem könnyű. Bizonyos, hogy a könyveket évszázadokon ke-

resztül krúdában vitték piacra, s a vevő köttette be a megvásárolt könyvet. A nyomda adataiból tehát a legkevésbé szabad a bekötés helyére, sőt még idejére is következtetni. A kötetet díszítő motívumok és a kötéstábla díszítésének kompozíciója legtöbbször segít a kötés meghatározásában, de vannak kötéstípusok, amelyeknél ezzel is vigyázni kell. Vannak esetek ugyanis, amikor hosszú időszakon keresztül „húségesek” maradtak bizonyos kötésformához, míg másutt, követve a képzőművészeti stílusokat, fejlesztették a kötésdíszítést is.

Kilenc fejezetre tagolódik a könyv. Az elsőben 13 gótikus kötetet láthatunk. Közük csak öt német gótikus van, viszont szerepel négy francia és négy németalföldi, amelyek számunkra azért fontosak, mert Európa eme felében ritkán fordulnak elő könyvtárakban. A második fejezet nyolc lemezdiszes, vaknyomásos kötéséből négy (14–17.) még késő gótikus stílusú, a másik négy (18–21.) egy típusú, mindegyiket a jól ismert leuveni Spes lemez egy változata díszíti. E négy kötés azonban már inkább reneszánsz, és én nem is soroltam volna ezt a nyolc kötetet egy csoportba.

A harmadik fejezetben a csupán görgetőkkel díszített kötések következnek. 26 kötés van együtt (22–47.), és bár kétségtelenül reneszánsz kötések, némileg zavaró vegyesen együtt látni a német, francia és németalföldi reneszánsz kötések. A reneszánszban már erősen kiütözik a nemzeti jelleg, és mind gyakoribb az aranyozás. Díszítéstechnikai és nem stílusbeli különbség, hogy egy könyv kötését csupán görgetőkkel, vagy vésett (esetleg öntött) lemezzel is párosítva díszítették. Nem érzem tehát indokoltnak, hogy a szerző külön fejezetbe (a negyedikbe) sorolta a görgetővel és lemezzel együtt díszített kötések (48–62.). Ezek mind német reneszánsz kötések, de ezek között a német görgetős és lemezes kötések között és a csak görgetővel díszített német kötések között nincs olyan stílusbeli különbség, mint a német és francia görgetős kötések között. Ugyancsak technikai különbség, hogy egy kötés görgetővel nyert kerete vaknyomásos, míg ugyanennek a kötésnek a centrumába nyomott lemez aranyozott, vagy feketén nyomott (ötödik csoport: 63–68.), arról már nem is beszélve, hogy

nem szerencsés 16. és 17. századi kötéseket egy csoportba sorolni: például a 67. kötés kisméretű, sugárkoszorús Madonna lemeze barokk stílusú, míg a csoport többi kötése reneszánsz.

A további csoportosításokkal szemben is lehetnek az olvasónak fenntartásai. A hatodik csoportba sorolt négy kötés (69–72.) mindegyike reneszánsz, egy itáliai (ez vaknyomásos), egy svájci és két francia (mindhárom aranyozott), de vitathatatlanul egy stíluskörbe tartoznak. Azonban a hetedik fejezet kötéseinek (73–83.) egy része reneszánsz: öt 16. századi francia, hat pedig már 17. századi kora barokk kötés, köztük két flamand (79. és 82.) és két német (81. és 83.). Igaz, hogy e kötések mind aranyozottak és középen plakett díszíti őket, amely középdíszhez némely kötésen sarokdíszek járulnak, mégsem e formai jegyek alapján csoportosítanám őket.

A legnépesebb fejezet a címeres kötéseket magában foglaló nyolcadik (84–112.). A címerek többnyire jól meghatározzák az adott kötések helyét és idejét, a könyv és tulajdonosa kapcsolatát. A 29 kötés között van, amelyiken a szuper-ex librisként alkalmazott címer az egyetlen dísz (84, 89, 100, 102, 103, 106, 108–110.), ezek stílushoz nem köthető kötések. Ahol azonban a címerhez egyéb, olykor igen gazdag díszítés is járul, ez a kötet stílus szerint is meghatározza. Így például a 85–88. Mansfeld-címeres, aranyozott arabeszk mintás bőrkötések a francia reneszánsz kötések kiemelkedő példái. Peter Ernst von Mansfeld gróf az egyetlen jelentős luxemburgi bibliofil, ez indokolhatja, hogy Vekene itt is szerepelteti négy kötését, holott nemcsak az 1972-es kötetben is benne voltak, hanem önálló könyvet is jelentetett meg ezekről 1976-ban és 1978-ban (vö. az idézett művek jegyzékét, 18. l.). A 90. számú címeres, aranyozott bőrkötés semé-stílusú, míg a 112. kötés az aranyozott barokk kötések egyik legszebb darabja. Nem véletlenül szerepelt már Vekene 1972-ben megjelent kötetében is. Összegezve: ebben a címeres kötéseket magába foglaló csoportban is a formai jegy – mégha olyan fontos jegy is, mint a címer – volt az osztályozás alapja, és nem a művészeti stílus.

Mindig felmerül a kérdés a gyűjtő, a restaurátor és a régi könyves szakember számára, ha egy 15–16. századi értékes régi könyv kötése elveszett, vagy oly súlyosan sérült, hogy helyreállíthatatlan, vagy esetleg eredetileg is kötés nélkül maradt a könyv, hogy ez esetben milyen kötetet csináljanak neki. Ezekhez egész vagy félbőr-kötés illik. Az ilyen könyvhöz manapság teljesen sima, díszítetlen, de régi technikával, bordára fűzött kötetet szoktunk csináltatni. De a stílkötések divatja nem hagyja érzéketlenül a régi könyvekkel foglalkozó restaurátort, s a 19–20. század könyvkötőművészeit sem. Sőt a 19. században híres-hirhedt kötészhamisítások készültek a magas aukciós árak nem is reménytelen hitében. Különösen az itáliai és francia reneszánsz kötések hamisították sokszor, a leghíresebb Apolló-kámeós és a Grolier-kötéseket. Brüsszelben 1870–90 között működött egy ilyen hamisításokat gyártó könyvkötő, Louis Hagué. Vekene nem tőle, hanem neves kortárs francia könyvkötőtől mutat be 16–17. századi utánzatokat, Roger Devauchelle-től (113.) és Alain Devauchelle-től (114–115.). Ezek szignált kötések, s a maguk nemében szépek is.

Az irodalomjegyzék a könyv elején van, az előszó és a bevezetés után. Az előszót a luxemburgi Nemzeti Könyvtár igazgatónöje, Monique Kieffer írta. Az irodalomjegyzékben idézett művek között vegyesen szerepelnek régikönyv katalógusok, bibliográfiák és könyvkötéseket tárgyaló szakkönyvek. A könyvet a kötésekben lévő művek szerzőinek indexe és egy proveniencia regiszter zárja, mindkettőben a nevet követő egy vagy több szám a kötetben látható kötésekre vonatkozik. A könyv elegáns kivitelű, kemény táblás, szép a tipográfiája, jó minőségűek a fotók, nagyon szépek a színes felvételek, sokszor a könyv díszített gerince is jól látszik, s minden kép alkalmas az összehasonlításra, ami a köteszkutató számára igen fontos szempont. Szakembereknek, könyvtáraknak és könyvgyűjtőknek értékes gyarapodást jelent ez a mű.

ROZSONDAI MARIANNE